

OTVORENO
o korupciji

CARINA

Beograd
2001.

OTVORENO o korupciji

Izdavač

Friedrich Ebert Stiftung

Za izdavača

Zoran Lutovac

Projekat okruglih stolova o korupciji u Srbiji

Autor projekta i urednik publikacije

Radojka Nikolić

Redakcija publikacije

Predrag Jovanović

Svetlana Vuković

Miroslav Nikolić

Projekat podržali

Transparency International Serbia

Centar za ekonomska istraživanja

Institut društvenih nauka

Priprema za štampu

APP Beograd

Štampa

Vuletić print, Beograd

Beograd

2001.

Sadržaj

Nebojša Medojević	
Korupcija i reforme institucija	8
Vladan Begović	
Potrebna su veća ovlašćenja i odgovornost	16
Branko Đurić	
Neophodni su sistemski zakoni	23
Prof. dr Miodrag Zec	
Za početak - liberalizacija	28
Nebojša Atanacković	
Ne koristimo tuđa iskustva	32
Milja Jovanović	
Radikalno protiv korupcije	34
Vesna Hreljac Ivanović	
Nema vremena za čekanje	38

Uvod

Korupcije ima svuda. U najrazvijenijim i u najnerazvijenijim državama. Sudeći po rasprostranjenosti, da nije štetna, ne bi je ni trebalo iskorenjivati. Na nesreću, posledice korupcije su toliko drastične i loše, da mogu da razore sve - institucije, ekonomiju, moral i ukupni razvoj društva.

Korupciju je nemoguće iskoreniti. Ali, moguće je makar suzbijati. Niz razgovora za okruglim stolom na temu "Može li se suzbiti korupcija u Srbiji" imaju za cilj da se konkretno i OTVORENO razgovara o korupciji. Možda je to najbolji put da se otkriju oblici korupcije i da se traže rešenja za njeno suzbijanje.

"Korupcija u carini" - tema je prvog razgovora za "okruglim stolom" koji je održan 29. septembra 2001. godine u organizaciji Fridrih Ebert Fondacije i uz podršku Transparency International Serbia i Centra za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka.

Ovo je prvi pokušaj u Srbiji da se problem korupcije analizira na konkretnim primerima i da se u razgovoru sa ljudima u čijim službama izvesno postoji korupcija, potraže rešenja za suzbijanje korupcije. U razgovorima, kako je planirano, učestvuju eksperti iz raznih oblasti - ekonomisti, sociolozi, predstavnici vlade i nevladinih organizacija.

Projektom je planirano sedam razgovora za "okruglim stolom", po jedan mesečno (poslednje subote u mesecu) o temama iz sledećih sektora: carina, zdravstvo, školstvo, policija i pravosuđe, javna uprava (građevinske dozvole), poreske službe, a na kraju će biti analizirana iskustva iz opština u kojima se primenjuje antikorupcijski projekat Transparency International Serbia.

Rejting-listu za korupciju ponudila su istraživanja sprovedena u Srbiji početkom 2001. godine. Ankete su pokazale da građani smatraju da je na prvom mestu po stepenu korupcije carina, a slede zdravstvo, školstvo i ostali sektori koji su zastupljeni u razgovorima za "okruglim stolom".

Ima li smisla boriti se protiv korupcije ako je ona već toliko duboko ukorenjena u sistem i u svest?

Svakako ima. Samo jedan od razloga za borbu protiv korupcije nalazi se u anketi koja je sprovedena polovinom 2001. godine, na uzorku od 2.000 građana Srbije. Na pitanje da li bi prihvatili mito građani su odgovorili ovako: 32 odsto ne bi jer ne želi da krši zakon, dok 45 odsto ne bi jer ne opravdava korupciju. Tolika većina - 77 odsto anketiranih koji nikako ne prihvataju korupciju, pruža nadu da u našem društvu postoji kritična masa koja drži do morala i koja je potencijalno spremna za borbu protiv korupcije.

Autor projekta

Radojka Nikolić

oktobar 2001. godine

Slučajevi korupcije u carini

Kao uvod u razgovor o korupciji u carini, na "okruglom stolu" održanom 29. septembra 2001. godine, poslužila su dva primera koje smo dobili od Unije poslodavaca Srbije. Slučajevi korupcije su istiniti. Izostavljena su samo imena aktera.

Slučaj prvi. Jedan član Unije poslodavaca kupio je prošle nedelje sedam dozvola za transport kamiona u Mađarsku. Kupio ih je na "crnom" tržištu i svaku platio po 500 maraka. Legalno ih nije moguće dobiti, iako zvanično postoji komisija koja izdaje takve dozvole. Za 2001. godinu određena je kvota od 18.000 dozvola za transport kamiona iz Jugoslavije u Mađarsku. Do sredine septembra ove godine izdato je 17.000 takvih dozvola, ali 9.000 još nije poništeno i njima neko trguje na "crnom" tržištu. Ako se 9.000 dozvola pomnoži sa 500 maraka, koliko se plaća za jednu, dobija se iznos od neverovatnih 4,5 miliona maraka koje se "okreću" na crno. Zbog mogućnosti tolike zarade, mnogi prevoznici koji su uspjeli da se "ubace" u trgovinu dozvolama, prestali su da voze jer im se više isplati da zarađuju preprodajom.

Slučaj drugi je najskuplji, ali i najelegantniji za onoga ko švercuje akciznu robu. Najčešće duvan ili alkohol. Sastoji se u propuštanju šlepera na carini. Svi službenici na carini se ponašaju kao da nisu ništa videli. Reč je praktično o neevidentiranju robe, za šta je potrebno podmićivanje većeg broja službenika. U takvim slučajevima najvažnije je naći ključnu osobu koja deli novac svima u lancu.

Za ovaj vid šverca, odnosno korupcije, važno je imati veze na terenu, a na jednom od carinskih punktova ključna osoba kojoj se daje novac je konobar u restoranu. Tako izgleda posao u vezi sa korupcijom i korumpiranjem na licu mesta.

Zašto su se baš carinici našli na prvom mestu po anketama kao služba za koju se veruje da je najkorumpiranija? Da li takva lestvica

CARINA

odgovara istini ili je samo reč o nekom pogrešnom uverenju koje postoji u narodu? U kakvim se sve oblicima javlja korupcija na carini? Kako je suzbiti?

Nebojša Medojević

Centar za tranziciju Podgorica

Korupcija i reforme institucija

Centar za tranziciju je u kontinuitetu u prošlih 12 meseci radio tri istraživanja javnog mnjenja u Crnoj Gori. Prvo je bila percepcija građana, dakle opšte javnosti o korupciji u Crnoj Gori, onda je bila percepcija sudija. Sudijama smo postavili ista pitanja kao i građanima: kako jedna profesija koja je na prvoj liniji za suzbijanje tog fenomena, percipira stanje korupcije u Crnoj Gori. Ponovili smo to istraživanje, da pitamo opet javnost Crne Gore, a do kraja godine ćemo imati još jedno istraživanje sa članovima parlamenta i vlade. Dakle, sa ljudima koji bi trebalo da donose neke odluke vezane za fenomen korupcije. Što se tiče rezultata toga istraživanja o njima ću malo kasnije govoriti, ali za početak samo bih hteo da se malo vratim u vreme kada su problemi vezani za kršenje zakona dobili i svoju pravnu formu.

Smatram da su problemi u domenu sive ekonomije, šverca, korupcije i kriminala kvalitetno doživeli određeni pomak uvođenjem sankcija 31. maja 1992. godine, kada je praktično kao reakcija na te sankcije, na izolaciju SRJ od strane međunarodne zajednice, u kontra meri tadašnji režim suspendovao unutrašnji pravni poredak u smislu da legalnost više nije bila primarni princip i uveo princip celishodnosti. Određene političke ličnosti su određivale ko, kada i kako krši zakon, ili, prevedeno na obični jezik, nije svako kršenje zakona bilo kriminal. Šta je kriminal a šta nije odlučivalo se ne na osnovu zakona, nego na osnovu dogovora u krugovima političke, finansijske elite i vrhova kriminala, dakle, podzemlja i u Srbiji i u Crnoj Gori. O čemu se radilo?

Tada su formirani državni programi, tada je korupcija naprosto postala jedna od vrsta vođenja ekonomske politike. Formirani su državni programi u kojima su učestvovali vrhovi policije, uglavnom taj-

ne policije, vrhovi carina, vrhovi finansijske policije, državni preduzetnici i ljudi koji su tada bili odgovorni za organizovani kriminal, a koji su u bivšem režimu bili i saradnici istovremeno i tajne službe, tako da su se formirali posebni državni programi koji su kontrolisali promet određenih proizvoda. Prema tome, šverc nekih proizvoda u Srbiji i Crnoj Gori nije bio siva ekonomija.

Postoji neko neformalno pravilo da je siva ekonomija ono što u zemlju uđe u cegerima, putnim torbama, eventualno u prtljažniku putničkog automobila. Međutim, ono što ulazi avionima, kamionima, to se zove organizovani šverc i predstavlja delo iz organizovanog kriminala, i ono, naravno, ne može da se realizuje bez pune logističke podrške nosilaca svih segmenata vlasti. Ti tzv. državni programi su tada suspendovali legalne kanale uvoza i izvoza roba, plaćanja, iz toga je proizašao i šticung, izvoz deviza van granica zemlje i, ono što je najtragičnija posledica, jeste da su ljudi iz institucija, koji su bili zaduženi u prethodnom periodu, a sada su takođe zaduženi da se bore protiv fenomena korupcije i kriminala, bili uključeni u organizaciju toga posla.

Kad kažem ljudi bivši i sadašnji, ne mislim da nije došlo do promena u vrhovima tih službi, nego mislim na ljude koji su direktno, na licu mesta, izloženi tom fenomenu, koji imaju direktan i neposredan kontakt prema onima koji pokušavaju da izvrđaju propise. Ono što je logična posledica jedne takve suspenzije legitimiteta jeste kontaminacija institucija. **Korupcija je od ulice, od graničnog prelaza kretala prema vrhovima institucija, a s druge strane vrh institucija je već bio u organizaciji organizovanog kriminala, tako da se može konstatovati da su odozdo na gore i odozgo na dole kompletne institucije kontaminirane virusom korupcije u kontinuitetu sedam, osam, deset godina.** Tu su se praktično stvorili klanovi, interesne grupe, prijateljstva, poznanstva, poslovna partnerstva i to sada jeste karakteristika tih službi, ne samo carine, već i policije, finansijske policije i možda i segmenata pravosuđa. To je nešto što se ne može promeniti brzo, a pogotovo se ne može promeniti kada, čini mi se, nova vlast nema dovoljno energije da se bori protiv tih fenomena u smislu obračuna sa nosiocima tih pojava iz prethodnog režima, koji su manje-više pro-

menili samo dres, neki možda i platili ulaznicu za novu utakmicu i nastavljaju da rade sa sličnim ili malo manjim intenzitetom.

Ovo nisu moje tvrde ocene. Ne govorim o statistici već o fenomenu šta se dešava i šta se nije desilo. Ono što je konstatacija sada jeste da li službe kao što je carina mogu uopšte da se bore protiv korupcije i koje su pretpostavke da se jedna takva služba bori protiv korupcije? I dolazimo do činjenice da, prvo, institucija carine raspolaže i u Srbiji i Crnoj Gori sa velikim brojem ljudi koji su već bili uključeni u državne programe kod propuštanja roba, ili koji su, kad su videli da je državna politika da se švercuje, sami na nižem nivou, na nižim iznosima cifara krenuli u bočna organizovanja. Dakle, te institucije su i dalje pune ljudi koji imaju neposredno iskustvo sa organizovanjem i učešćem u korupcionaškim aktivnostima.

Drugi problem je da zakonska regulativa, koja je očigledno bazirana na nekim starim rešenjima, ne može da pruži neophodan pravni ambijent niti ovlašćenja carini kao jednoj vrlo važnoj instituciji da se bori protiv fenomena korupcije u novim uslovima. Sada je očigledno situacija u društvu prevazišla nivo pravne regulative i u mnogim situacijama vi ne možete da pronađete pravnu sankciju za događaj koji se dešava u realnom životu. Očigledno da su neophodne urgentne i radikalne reforme - od nadležnosti carinske službe do carinskih zakona, tarifa i svega toga što ih prati. Tu je i nedovoljni unutrašnji kapacitet te službe, u smislu kapaciteta znanja da se bore protiv novih oblika kriminala vezanih za krijumčarenje roba itd.

Treća i mnogo važna stvar u Crnoj Gori, a mislim da je i u Srbiji slična situacija, jeste neverovatna tehnička zastarelost. Služba u poslednje vreme nije ništa ulagala u predstavljanje savremenih tehnoloških trendova koji su zahvatili sve službe u regionu. Ostali su na nivou koji su imali na početku devedesetih godina i to je dovelo do toga da čak i kad neko hoće i kad postoji dobra inicijativa i dobra volja vi ne možete da naprosto pratite tu pojavu, jer niste dovoljno tehnički i kadrovski opremljeni. **Služba koja je sada formirana u Crnoj Gori za suzbijanje nelegalnog prometa, kao deo nove akcije Vlade Crne Gore za suzbijanje sive ekonomije, ima svega dva auta, od toga jedan pali na guranje. Nemaju mobilne ekipe, nemaju informacioni sistem, nemaju ko-**

munikacije sa svim graničnim prelazima. Ako želite da pošaljete faks na neki granični prelaz, morate da iznajmite nekoga u najbližem mestu. Njemu pošaljete faks, pa on autom da ode da odnese faks ili neku poruku na neki od prelaza.

Očigledno je da je stanje u ovoj instituciji, u ovoj oblasti uopšte, dramatično i da su neophodne promene. Takvo stanje nije posledica ni samo kadrovskih rešenja, ni samo strukturnih problema ni institucionalnih problema. Radi se o jednom spletu okolnosti koji traži nužne i neophodne radikalne reforme u ovoj oblasti, ne samo u službi. Ja na prvo mesto stavljam kadrovske reforme. Neko stavlja tehničke, neko stavlja zakonske, a ja na prvo mesto stavljam kadrovske.

Prva stvar je kadrovska obnova i to u pogledu kvaliteta i strukture kadrova. Ja sam pripremio za ovaj skup najnovije statističke podatke koji pokazuju da samo 15 odsto u carini u Srbiji i Crnoj Gori ima visoko obrazovanje. To je nedovoljna struktura. Možda je od toga nešto malo više, ali nije preko 20 odsto. To je vrlo loša kadrovska struktura. Neophodno je, osim obezbeđivanja zamene onih ljudi koji su prepoznati kao nosioci takvih pojava, obezbediti permanentno obrazovanje novih ljudi koji treba da se suoče sa novim tehnologijama, novim tehnikama i sa novim pojavnim oblicima kriminala koji se pojavljuju u zoni carine.

Poseban problem koji je u Crnoj Gori, ne znam da li je u Srbiji tako značajan, su neopremljeni granični prelazi. U Crnoj Gori imamo najveći deo graničnih prelaza koji ne ispunjavaju nikakve standarde za carinski pregled robe. Nema druge trake, nema adekvatnih tehničkih uslova za pregled. Carinici spavaju u kontejnerima, bez sanitarnog čvora, rade po 12 ili 24 sata. Nema elementarnih tehničkih uslova na graničnim prelazima, a s druge strane, ima puno nekih prelaza bez adekvatnih uslova. Krijumčari biraju upravo te prelaze i promet preko njih je značajno veći s obzirom na propusnicu, jer tamo ne možete da obezbedite carinjenje, bukvalno fizički. U Crnoj Gori postoje prelazi gde nema carine, tzv. kontrolne tačke koje obezbeđuje samo policija. One su predviđene za malogranični prelaz kroz koji prolaze i veliki šverceri akciznih roba i to su poznati punktovi u Crnoj Gori.

Prednost Crne Gore za kontrolu je što je mala, pa svi znamo preko kojih se punktova prelazi. Međutim, Srbija koja ima dosta veliku granicu, pogotovu što ima jednu problematičnu granicu prema Kosovu, prema Crnoj Gori, takođe do skora problematičnu prema BiH, KFOR je sada značajno doprineo uspostavljanju nekog reda, ali ima dosta granica za koje, s druge strane, ne znate da li se kontrolišu i na koji se način kontrolišu. Osim ovoga, takođe je problem veoma veliki tranzit roba kroz Srbiju i Crnu Goru. Problem je utoliko veći što se teško može pratiti tranzit roba zbog tehničke neopremljenosti, jer ne postoji jedinstven informacioni sistem sa komunikacionim punktovima u svakom kraju države gde bi, naprosto, znali kad špediter najavi dolazak kamiona. Ne može da se desi, ako postoji opremljena odgovarajuća služba, da kamion stane na prostoru te zemlje, istovari kompletnu robu ili deo robe pa nastavi da pređe na drugi granični prelaz.

Znam da ljudi ulažu ogromne napore, carinici koji treba da rade, da recimo iz Debelog Brijega iskontrolišu do Kule, to je neverovatno loš put, ima mnogo sporednih, bočnih puteva za istovar tih roba. Jedan od segmenata jeste vrlo važan, a to je regulacija, praćenje roba u tranzitu. Jedna od mera koja se primenjuje jeste rotacija carinika. **Svaki mesec dana dva-tri carinika treba rotirati. Njima treba dva-tri meseca da uhvate šemu, a onda služba treba da ih pomeri na neko drugo mesto. To nije baš prijatno za carinike, ali to je jedna od metoda razbijanja korupcije na carini.**

Ono što je ključno jeste da se carina mora modernizovati, da mora pratiti savremene trendove. Mislim, pre svega, na informacionu tehnologiju, na internet, koji danas već postaje pomalo bitan nivo življenja. U svetu špediteri više i ne dolaze na carinske prelaze, internetom najave prelaz, carinsku deklaraciju pošalju internetom. Carina je dužna da to primi sasvim regularno kao da je fizički doneo. Zna se šta je digitalna provera potpisa, provera verifikacije i u te svrhe značajne međunarodne institucije obezbeđuju kredite i pomoć, pre svega Evropska komisija. To je ovaj slučaj s Bosnom i sa KFAO. I Svetska banka odobrava posebna zajmove, posebne kredite za modernizaciju carinskih službi naročito u kontekstu borbe protiv organizovanog kriminala i šverca. Zato vlade koje imaju energije i želje da se bore za

poboljšanje opremljenosti carinskih službi trebalo bi da se obrate odmah, krediti su jako povoljni. Jedan od najpovoljnijih aranžmana ima upravo Svetska banka u domenu carine, namenski, za tehničko opremanje graničnih prelaza i za informacione tehnologije.

Dakle, moramo pratiti standarde i pravila Evropske unije. Iako mi možda sada zbog tehničkog nivoa opremljenosti ne možemo da ih dostignemo, barem ih treba verifikovati. Jedna od stvari na koje treba skrenuti pažnju jeste neverovatno širok spektar prolaznica koje razna pravna i fizička lica u našoj zemlji imaju od oslobađanja carina. Mislim da treba debelo pretresti sve te osnove, povlastice i smanjiti ih na najmanju moguću meru. Naravno, i carine treba smanjivati u skladu sa liberalizacijom trgovine, ali posebno treba smanjivati izuzetke od pravila. To je zona diskrecionog odlučivanja, kao što su dozvole za automobile.

Osim ovih represivnih mehanizama mislim da treba jačati poverenje građana u instituciju carine. To se radi i javnim kampanjama i edukacijama i otvaranjem carine za građane, za nevladine organizacije, za medije, jer ljudi treba da se upoznaju i sa drugom stranom postupka. Teško je raditi jedan takav posao ako želite da radite za platu koja je 200 maraka. Neophodno je povratiti poverenje građana u institucije sistema, što važi i za carinu. Zato je neophodno graditi specijalne režime carine za ona preduzeća koja su se dokazala kao solidni i korektni partneri. Jer nije dobar ključ da, recimo, podjednak tretman na carini ima uvoznik koji uvozi dvadeset godina bez ijednog incidenta i određeni čovek koji se prvi put pojavljuje na carini.

Mislim da za izvesna preduzeća koja su se dokazala kao solidna, kao korektna, treba pojednostaviti proceduru carinjenja i carinjenje prenositi u preduzeće, a kontrolu vršiti kontrolom knjiga preduzeća materijalnog knjigovodstva.

Dakle, preduzeće jednostavno uveze robu bez ikakve kontrole na graničnom prelazu, na skladištu javi određeni službenik da je roba stigla, da rok dva ili tri sata da carinik dođe, ako carinik ne dođe, on skida plombu, istovara, a kroz materijalno knjigovodstvo prati se da li se podudara sa carinskom deklaracijom i sa dokumentima u Narodnoj banci vezanim za finansiranje čitavog posla.

Tu treba dati i mnogo veća ovlašćenja carini. Ja sam zato da se carinicima treba povećati odgovornost, transparentnost rada, ali ipak morate dati mnogo veća ovlašćenja carini u smislu istraživanja, istrage krijumčarenja i šverca. Ne može se dešavati, kao dosad, da carina isprati malo, onda preuzme MUP. Ako je u pitanju krijumčarenje roba, sva nadležnost treba da bude na carini. Carina treba da osnuje posebnu jedinicu koja će se boriti protiv nelegalnog prometa, ali ne da bude konflikt nadležnosti i onda švercer zna da je to i prođe lako. Zato je KAFAO u Bosni, kao carinska služba Evropske unije, uvela i specijalni istražni deo, odnosno obaveštajni deo carine. Carina ima pravo i na obaveštajnu službu, to je normalno.

I ono što je takođe problem iz praktičnog života, to je postojanje tzv. dvojnih faktura. Špediter prezentira carini jednu fakturu sa manjim iznosom, a onda u knjigovodstvu svoje firme prezentira veću fakturu sa pravim ili naduvanim iznosom. Po našem zakonu, carina je dužna da carini po transakcionoj vrednosti, kako stoji u dokumentima. Niko ne proverava da li je ona prava ili nije. Vrlo često se dešavaju i smešne situacije. Znam da u Crnoj Gori često dođe faktura očigledno sa desetostruko ili dvadesetostruko nižim iznosom nego što je vrednost robe. Carina ima pravo, ako sumnja da je razlika velika, da zaustavi i da traži proveru. Međutim, vrlo često i proizvođači tih roba u drugim zemljama nisu baš raspoloženi da daju pravu cenu, nego i oni da bi napravili promet, daju onu koju imaju iz fakture.

Ovi problemi duplih faktura moraju se rešavati dogradnjom carinskih ovlašćenja i pojačavanjem carinika stručnjacima za knjigovodstvo. Tu je saradnja sa finansijskom policijom opet, mislim, nedovoljno jasna. Bolje je da jedna institucija isprati sve aspekte problema, nego da više institucija prate po jedan aspekt. Jer, radi se o osetljivom pitanju i onda je bolje dati veće nadležnosti carini, ali i više odgovornosti i kontrole, nego da se posle vade na raznorazne sukobe nadležnosti i probleme u saradnji sa drugim institucijama.

I na kraju, bez obzira na to što carinici imaju neslavnu reputaciju najkorumpiranijih službenika, moram da kažem da se ipak radi o percepciji građana. Kada analiziramo ova iskustva i u Crnoj Gori je carina kao institucija najkorumpiranija, ali su carinici na spisku profesija četvrti po korumpiranosti. **Prvi po korumpiranosti u Crnoj Go-**

ri je državni vrh, ljudi u državnom vrhu, drugi su lekari, treća je finansijska policija, četvrta je carina. U odnosu na prošlo istraživanje carina je spuštena na četvrto mesto. Međutim, važno je istaći da građani odnos prema korupciji definišu na ličnoj percepciji, koja je uglavnom bazirana na nekoj reputaciji iz prošlosti kada su građani mnogo više putovali u inostranstvo i mnogo više donosili.

Jer, u Crnoj Gori, podatak koji ja imam, da se od carine na osnovu putničkog prometa puni svega dva odsto budžeta, to je zanemarljivo. Građani svoj odnos prema korumpiranom cariniku baziraju na predrasudama, čak ideološkim konotacijama, pričama, glasinama i uvidom u standard carinika, pošto ljudi više nemaju toliko lični kontakt sa carinom kao nekad.

U reformi carine nužno je da se razotkrije nezakonito bogaćenje državnih službenika, što je važno za vladu. Mislim da se u Crnoj Gori priprema taj zakon. Jedna od njegovih bitnih klauzula je da se uvodi termin nezakonitog bogaćenja državnih službenika. Znači, onaj državni službenik koji ne može da pokaže u poreskoj dokumentaciji prihode ili izveštaj koji dostavlja službi, a ima imovinu koja je nesrazmerna tim prihodima, odgovara za krivično delo a razlika se konfiskuje. Neophodno je to uvesti sa drugim propisima, ne samo mera ma službe, nego i sistemskim propisima obuhvatiti taj fenomen koji je očigledno mnogo više vezan za krupne resurse, za krupne igrače u Srbiji i Crnoj Gori nego za građane ili sitne igrače koji s vremena na vreme dođu u kontakt sa tom institucijom. Problem korupcije u carini je problem sistemske prirode i on mora biti tako i tretiran, dakle radikalnim reformama u mnogim segmentima društva, posebno na nivou institucija, na nivou zakonodavstva i na nivou institucija koje se generalno bore protiv nelegalnih radnji.

Vladan Begović
direktor Savezne uprave carina

Potrebna su veća ovlašćenja i odgovornost

Mi u carini imamo dobru volju da promenimo ovo stanje koje je očigledno i po utisku javnosti loše. Međutim, moram da kažem da ja, analizirajući utiske javnog mnjenja itd., uz ogradu da me pogrešno ne shvatite, lično više volim da smo prvi nego peti, jer mislim da je konačno vreme, nakon svih ovih promena u vlasti, da se shvati značaj carine kao jedne od suštinskih državnih službi. Čini mi se da to do sada nije bio slučaj i verovatno iz tih objektivnih razloga, jer se, što je isto tako za našu službu bitno, ne zna praktično ni u kojoj državi živimo.

Naravno, formalno stanje je jedno, faktičko je drugo, što se izuzetno prelama i preko naše službe koja treba da pokaže praktične rezultate, a pri tome ne zna ni gde su granice koje treba da čuva, odnosno o kojima treba da se brine. Verovatno da postoji neki razlog u tranziciji i zašto je carina prva na listi po korumpiranosti. Međutim, svuda u svetu carina je služba, čak i u mnogo razvijenijim zemljama, gde je standard carinika znatno viši, uvek u samom vrhu, a mislim da je osnovni razlog u tome što je posao kojim se bavimo uvek vezan za nešto materijalno, za promet roba, imovine, gde uvek postoji obostrani interes da se nešto uštedi i da se taj interes ostvari. Uostalom, činjenica je da je carina i osnovana po istoriji od trgovinskih preduzeća. Znači da je to jedan od razloga, a u našem slučaju je takođe jasno da već i zbog samih sankcija itd. mnogo se građana i bavilo sivom ekonomijom, o čemu je i kolega Medojević govorio.

Imamo trenutno takav sticaj okolnosti da se, gde god smo pokušali nešto da uradimo, sa inače ograničenim sredstvima i ljudima, susrećemo sa izuzetno jakim otporom svih. To znači od kolega unutar carine, policije, ali je isto tako činjenica da veliki otpor pružaju i građani, njihove lokalne zajednice, opštine, itd. Imamo konkretne primere koje sam lično gledao i nadzirao i u Subotici i na Gradini u opštini Dimitrovgrad, gde u suštini, po tim sitnim da kažem krijumčarenjima i sivom ekonomijom, se u stvari radi o jednom organizovanom biznisu iza koga stoje po tri-četiri porodice ili neki veći finansijeri za koje ti nezaposleni ljudi iz tih lokalnih sredina vrše prenos robe. Mislim da smo mi, kao i u svemu ostalom što smo dosta maštoviti, da smo jedini koji smo uveli takav način putovanja u inostranstvo, što verovatno nigde drugde nije zabeleženo.

Na Gradini, na primer, nezaposleni ljudi sa te teritorije, otprilike ih ima 500 do 800, ne zna se tačno, nismo utvrdili broj, celog dana su na prelazu. Odlaze u neki međuprostor, u neki kontejner u kome kupuju cigarete i onda prenose i pozivaju se na carinsku povlasticu. Po našem saznanju i istraživanjima ne možemo ih smatrati putnicima u međunarodnom prometu, ali svejedno dobijamo prigovore da se to prevodi na neki politički nivo, nacionalni, da je to protiv bugarske zajednice ili te opštine itd. Kada se sve to sabere ja doživljavam, kao direktor ove službe, to kao težnju da se preko naše službe prelomi neka socijalna problematika. Drugim rečima, to znači da progledamo opet kroz prste da bi se neko socijalno nezadovoljstvo stišalo. Jedan od argumenata je i taj da je to navodno sitan šverc i da bi mi trebalo da hvatamo krupnije ribe, da nema smisla i da nije časno da jurimo obične građane.

Međutim, moj lični stav je, i ja sam se trudio da to prenesem i u okviru službe, da mi ne možemo da pravimo razliku. Od momenta kad napravimo tu razliku, opet dolazimo u situaciju da kršimo zakon. To se sve opet vrti u krug i praktično u ovako jednom lošem stanju to i dalje pogoršava situaciju. S druge strane, velike, krupne ribe je mnogo teško uhvatiti, ne samo zbog te opasnosti koja preti, već i zbog organizacije logistike i svega ostaloga što oni imaju. Jer niko neće da prijaviti da je dobio 10, 20, 50 maraka za neki posao koji je odradio i to je

vrlo teško utvrditi. Trenutno smo mi većinu ovih pitanja o kojima je kolega Medojević govorio, pokrenuli. Mi smo čak na sopstvenu inicijativu otišli u Udruženje računovođa u Njegoševoj ulici i napravili jedan seminar kako treba da izgleda carinska kontrola, ali i uz pomoć računovodstvene struke da bi se to izvršilo što kvalitetnije.

U svim tim segmentima smo nešto pokušali, osim u pogledu tehničke opremljenosti, gde zaista nemamo nikakvih mogućnosti da nešto uradimo. Istina, mi smo zaista služba koja je zatečena sa prilično luksuznim automobilima, većinom "pežoima", što je takav sticaj istorijskih okolnosti, ali je činjenica da sada nemamo para ni za benzin. Imamo izuzetno tešku finansijsku situaciju da nam ljudi, posebno na punktovima prema Crnoj Gori i prema Kosovu, nisu primili terenske dodatke po 4-5 meseci.

Ne želim da kažem da je to neko opravdanje, ali činjenica je da smo mi na nivou Savezne uprave carina napravili koliko se moglo, radikalnan raskid sa prošlošću. Podneli smo krivične prijave, dali smo podatke svim nadležnim organima, već godinu dana dajemo informacije, od čuvene grupe "Poskok" do finansijske policije i dalje. Ništa nismo sakrili. Sve što smo imali predali smo nadležnim organima i sada smo u jednoj vrlo neprijatnoj situaciji da maltene mi najmanje znamo o čemu se radi. Recimo, konkretno, kada treba da odgovorimo anketnoj komisiji Skupštine Crne Gore povodom pisanja u "Nacionalu".

Sve je to u nekom postupku, jer ni nakon godinu dana ne samo da niko nije uhapšen nego da nije ni odgovarao. To je strahovit udarac svim carinicima koji su korektno radi, a njihov ima. Bez obzira na sve te priče, postoji određeni deo službe, postoje ljudi od poverenja koji su kao takvi i primani, bili su kao neki instrument. Praktično je carina u tom periodu bila izvršna, znači i sudija i sudska vlast i zakonodavac i sve živo. Znači, tumačila propise itd., što se izuzetno loše odrazilo i na moral ostalih pojedinaca, jer je režim bio izuzetno strog i vrlo kontraproduktivan. Ljudi su kažnjavani za pokušaj da rade po zakonu, išli su ili na manje ispostave ili tamo gde nije bilo nekakvog posla, jednostavno da im se da do znanja da se kažnjavaju. Iz te situacije, u kojoj se trenutno nalazimo, nadam se da smo svojim radom doprineli bar

toliko da se društvo osloni na nas i da konačno koncipiramo neku vrstu reformi i organizacije službe.

Veliku nadu pruža jedan posao, odnosno projekat koji radimo sa Svetskom bankom, a to je projekat trgovinskih i trgovačkih olakšica u jugoistočnoj Evropi, gde je težište na dešavanjima na graničnim prelazima i gde je carina ključni organ. U okviru tog projekta je predviđena i modernizacija službe, kako informativne tehnologije tako i svega ostalog. Ja se slažem sa kolegom Medojevićem. Ne znam kakvo je mišljenje ostalih učesnika u raspravi, ali mislim da je za nas ključno, po mojoj oceni, kadrovska reforma. Bez obzira na sredstva koja imamo ili koja bi nam neko mogao dati, dok nemamo kvalitetne ljude mi praktično ne možemo da dajemo neki mnogo bolji rezultat. Mi smo trenutno u stanju, opet po mojoj oceni, koliko ja to mogu da vidim iz informacija i kontakata koje imam, da smo postigli neki nivo nakon koga više ne možemo mnogo. Onda možete da zamislite šta to znači.

Mi praktično nemamo mogućnosti da u okviru službe izvršimo kontrolu naših ljudi. Ako neko na graničnom prelazu dobije pare i pusti neki automobil, kombi, itd. služba nema mogućnosti da to proveri. Nemamo takva ovlašćenja da zaustavljamo nakon prolaska. To možemo samo u saradnji sa MUP, a za sada ta saradnja nije zadovoljavajuća. Radi se isto o takvoj službi kao što je naša, i onda tu dva invalida opet ne mogu da postignu neki bolji rezultat. Smatram da ako treba da imamo odgovornost, treba da imamo i šira ovlašćenja, jer je činjenica, koju možda neko od vas i ne zna, da je za sve probleme koji se dešavaju na graničnim prelazima uvek okrivljena carina. Mnogo puta i zbog zadržavanja i zbog bilo čega, neki put i zbog zadržavanja sanitarnog inspektora itd., recimo čak i zbog banalnog razloga, sve se to prelama preko carine. Ako je to već tako, a mislim da je upravo tako, da bi se postigao neki rezultat moramo da imamo veća ovlašćenja i u smislu kažnjavanja, ne samo u smislu provere i kontrole robe nakon ulaska robe u carinsko područje. Mi i dalje nemamo konkretne podatke. Imamo neke sumnje i neke dokaze za robu u tranzitu, i tu smo prilično toga već i otkrili, ali su oni mnogo jači i maštovitiji i to je ta stalna borba u kojoj se mi trudimo da ih dostignemo.

Što se tiče primera neevidentiranja robe imamo i tu neke sumnje, ali nemamo nikakvih dokaza. Sami ne možemo da izvršimo proveru. Nama je najkritičniji sada prelaz Horgoš gde pretpostavljamo da se najviše to dešava. Upravo smo na to više puta ukazali, jer tamo zamenik komandira policije to i organizuje. Znači to je polujavna stvar. To sam rekao na kolegijumu i jednom prilikom kad sam bio u MUP-u. Tražili smo njegovu smenu. Ja sam smenio našeg tada aktuelnog šefa carine upravo zbog toga što nije uspeo da to spreči.

Tu, jednostavno, kao što je primećeno i na punktovima prema Crnoj Gori, postoji ta sprega policije i carine, odnosno i ovih drugih, finansijskih ili koga već ima od organa koji se tu nalaze. Međutim, činjenica je da policija ima kontrolu, znači na svim graničnim prelazima, pogotovu na ovim punktovima i da nikada ne može da se desi da roba prođe i bez njihovog znanja. Mi smo insistirali i stalno tražimo da se vrše dubinske kontrole i to se pokazalo prvi put kad smo postigli kontrolu na putu Beograd - Subotica na mostu kod Novog Sada. Odmah su tri autobusa uhvaćena bez ikakvih dokaza o plaćanju. Nisu ni platili, ali su se čudili i tvrdili da nemamo pravo na kontrolu. Izgleda da je to nekakva navika i kada se prođe granica i ako se da nekome kome treba da se da, tu više valjda ne bi ni trebalo da pita o čemu se radi.

Ta mašta, odnosno način na koji se to radi, pokazuje da se oni vrlo dobro obezbeđuju. Konkretno, kod takvih autobusa carina se jednom odmeri za vođu puta, autobus se pusti, tvrdi se da nemaju para da plate, carinik mu kaže kao "donesi idući put". Naravno, on tada da cariniku pare, pretpostavljam u džep, a sigurno da nije naknadno platio, jer da je hteo da naplati naplatio bi odmah. Međutim, interesantno je ta praksa da carinik uzme taj pasoš vođe puta i na ceduljici napiše iznos, a ako ih uhvatimo onda se tvrdi da je vozač pobegao, odnosno da je ceo autobus pobegao. Tu se opet vrtimo oko dokazivanja šta je i kako dalje.

Nema razloga i ne možemo da se pravdamo sudstvom, jer mi praktično do toga nismo ni došli. Mislim da se sve stvari koje su se dešavale, a koje su gotovo neverovatne o carini, one su još u dome nu neke istrage. Znači, nije ni došlo do neke konkretizacije. To se,

naravno odnosi i na prethodnog direktora, ali i na sve ostale pomagače. Mi smo dali spisak, tražili smo provere i nedavno nam se vratilo. Znači, kad se razgovara, jedna je priča. Međutim, kad se pošalje na zvaničnu proveru u MUP, organe bezbednosti, dobija se za te iste ljude da ispunjavaju uslove da rade u toj službi. Sve ovo ostalo će doći, promena pravne regulative.

Menjaćemo u dogovoru i uz pomoć Svetske banke carinski zakon, za šest meseci otprilike, ali i taj carinski zakon i zakon o carinskoj službi je izuzetno bitan. To je druga temeljna stvar u reformi službe gde su dati i veća odgovornost i veća ovlašćenja carinskoj službi, ali osnovna stvar je kadrovska reforma. Takav predlog ćemo da uputimo da sve radnike stavimo na raspolaganje, kroz novu sistematizaciju, dobro osmišljenu, da izvršimo ponovo selekciju. Naravno, neki će onda ostati na raspolaganju i bez posla u toj službi. **Jer, mi imamo ljude koji su krivično gonjeni, imamo oko 1.600 ljudi koji su primljeni bez ikakve kontrole, znači, ne zna se uopšte kakvi su i da li imaju radne navike. Tu se čak sumnja da ima i narkomana, nismo to utvrdili, ali zato imamo i mlinare, i kuvare, imamo svih profila koja nama nisu potrebni.**

Mislim da država ne bi smela da bude humana kada se radi o ovakvim službama. Jedno je briga o čoveku, ali vidim da je i naša disciplinska komisija za jednog našeg radnika koji je evidentno izvršio krađu, kaznila ga sa šest meseci odbijanja od plate pod motivom neke humanosti. Prosek nam je negde oko 180 maraka. Ja sam i sam pozivao sindikat i ne znam kakva je uloga sindikata kod državnih organa to je prilično zanemareno. Ne znam šta treba da rade i kako da se bore za svoja prava, ali mislim da država ne bi smela da ima razumevanja za ovako bitne strateške službe i izvršne organe kao što je carina.

Ne smeta mi da nas neko kontroliše. Nama to nikad nije smetalo, ali ima sada nekih ideja da carina potpadne pod ministarstvo finansija u smislu kvalitetnijeg, stručnijeg rada, što sam ja u početku prihvatio bez neke rezerve, smatrajući da jeste tako u većini zemalja u svetu. Međutim, upravo nam je sada ovde i delegacija Svetske banke i u razgovorima sa njima oni su izrazili neslaganje, koje se sad manifestovalo u Hrvatskoj, delimično i u Makedoniji, ali činjenica da je u

Hrvatskoj carina potpala pod ministarstvo finansija i da sad se vodi neka borba oko namere ministarstva finansija da raspiše javni konkurs.

Mi nemamo mnogo kadrova, ali imamo toliko ljudi i teško je napraviti pravog dobrog carinika, za to su potrebne godine. Ako bi neko mogao iz institucije ili iz pošte da dođe na mesto šefa ispostave, a da društvo to prihvati, ja mislim da bi to bilo katastrofalno, kako za društvo, tako i za službu. Mi smo to mišljenje malo promenili, radićemo iako će eventualno da se kontroliše i ako idemo pod ministarstvo finansija da se o suštinskom interesu službe povede računa. Kakav god način kontrole da bude, može da se radi čak i po sadašnjoj uredbi, i bilo koji ministar da je u saveznoj vladi, savezna i vlada i skupština može da traži izveštaj i odgovornost, kako moju tako i ostalih rukovodećih radnika. Mišljenja sam da u tom nekom smislu loše situacije uvek treba razmatrati kadrovska pitanja, rukovodeća.

U svim razgovorima koje sam vodio, za mene lično tu ništa nije sporno povodom konkretne neke moje lične odgovornosti. Svaka funkcija je prolazna, pogotovu moja. Ja sam, praktično, kao neki ekspertski deo savezne vlade. Nisam član ni jedne partije, mada vidim da me svrstavaju da podržavam ovo ili ono, da švercujem... Bez obzira na to, meni je pre svega bitna služba dok sam ja odgovoran. Napomenuo bih još, prema mojim informacijama, od Svetske banke je dobio neki kredit, povećće se neka borba protiv korupcije u carini.

Branko Đurić

**pomoćnik saveznog ministra
za privredu i trgovinu**

Neophodni su sistemski zakoni

Ja nisam pristalica nekog deklarativnog razgovora o ovom problemu, nego više bih imao pragmatičan pristup i odmah bi razdvojio dve stvari. Ne bi trebalo da se fokusiramo na ovom sastanku na spoljnotrgovinski promet koji vrše fizička lica za nekoliko procenata, što je zanemarljivo za ukupan spoljnotrgovinski promet, nego bi trebalo da se fokusiramo na fundamentalne stvari. Treba u tom smislu da definišemo parametre koji čine osnovne karakteristike pojave korupcije, mita i organizovanog kriminala. U tom smislu treba definisati prvo subjekt. Definisati motive koji su u funkciji interesa, definisati metodologije, metode i mehanizme za suzbijanje.

Subjekti, interesne grupe i instituti spoljnotrgovinskog poslovanja su uvozni, odnosno izvozni lobi, preduzeća registrovana za obavljanje spoljnotrgovinskog prometa, institucije sistema, državne uprave, etatistički lobi, savezna uprava carina, savezna tržišna inspekcija, sanitarna inspekcija, savezna devizna inspekcija, republička uprava priroda, finansijska policija, republička tržišna inspekcija, MUP, poslovne banke, pravosuđe i krajnji korisnici, odnosno potrošači.

Motivi koji su u funkciji interesa su izbegavanje plaćanja uvoznih dažbina, ili njihovo delimično plaćanje (carina, porez i akciza), obezbeđenje konjunktornosti i konkurentnosti robe na unutrašnjem tržištu. Ukoliko su manje plaćene dažbine, onda je roba jeftinija na tržištu. Obezbeđivanje što većih marži, odnosno profita koji je direktno u funkciji prve i druge stavke, uvoz, prodaja i naplata robe van legal-

nih tokova, zatim izbegavanje plaćanja poreza na dobit preduzeća, prebacivanje neoporezovane dobiti preduzeća na unutrašnjem tržištu.

To je sve kod ovog uvoznčkog lobija. Znači to su motivi koji su u funkciji prvog subjekta koji smo definisali kao uvoznčki, odnosno izvoznčki lobi. Kod druge interesne grupe, kod institucija sistema državne uprave, u pitanju je uglavnom finansijska dobit ili negde, eventualno, ima političkih konotacija. Kod trećeg subjekta, koga smo definisali kao krajnjeg korisnika, odnosno potrošača, u principu uvek je u pitanju finansijska dobit, znači da se što manje plati prilikom kupovine.

Kod definisanja metodologije imamo nekoliko primera, a to je, prvo, fakturisanje robe od strane ino-dobavljača koje ne odgovaraju stvarnoj ceni deklarisanе robe (ono što je govorio Medojević). To je najčešći slučaj. Imamo opet dva slučaja kada su fakturne vrednosti robe umanjene, znači, fingirane su fakture tako da je stvarna cena robe prikazana na jedan način koji nije primeren. Dozvoljava se da se cena robe u fakturi smanji da bi se što manje platile uvozne dažbine, carina, porez i akciza.

Imamo i drugi slučaj koji je interesantan: fakturna vrednost je uvećana. Znači, kada se namerno uvećavaju fakturne vrednosti prilikom uvoza robe, što kasnije dovodi do prenošenja neoporezovanog dela dobiti u inostranstvo. Imali smo jedan slučaj gde se namerno izabira carinski tarifni stav u kriminalizovanoj tarifi, gde se izabere tamo gde je carinska stopa mala, ali se zato fakture naduvavaju i kasnije preko poslovnih banaka za plaćanje prema inostranstvu taj račun, te fakture se plaćaju a ostvarena dobit se "izbacuje" napolje. **Imali smo konkretan slučaj da je jedno poznato beogradsko spoljnotrgovinsko preduzeće uvezlo drvene lutke iz Rusije (babuške) koje su nominalno vredele otprilike oko marke ili dolara, a da je prikazana fakturna vrednost sto puta veća, da bi se jedan deo profita "izbacio" napolje.**

Sporno je to što Savezna uprava carina čuva dokumenta pet godina, nakon toga se ta dokumenta arhiviraju itd. Znači, imamo prvi primer dobavljače koji ne odgovaraju stvarnoj ceni fakturisanе robe, drugi primer, netačno kvantitativno i kvalitativno deklarisanje carin-

ske robe. Tu, opet, imamo dva slučaja kada su netačno deklarirane robe na tovarnom listu, da bi se jedan deo robe ocarinio netačno se prijavljuje ili količina ili težina, s obzirom na to da carinski prelazi nisu tehnički opremljeni. Znači, diskreciono je pravo carinika da odredi da li će neku robu da šalje na merenje ili neće. To su neki instrumenti gde se deo robe ocarini i kasnije se pusti u ilegalne tokove, na ulično tržište. I netačno deklarisanje koje se odnosi na kvalitet, na prehrambeni i na tehnički standard se misli. Tu imamo slučaj da je interes uvoznčkog lobija da se kupuje u inostranstvu po povlašćenoj ceni roba koja nije kvalitetna, koja ne zadovoljava standarde, kojoj je istekao rok trajanja ili je sumnjivog kvaliteta.

Fingiraju se rezultati preko neakreditovanih ili akreditovanih laboratorija i na osnovu rešenja inspektorata, tržišnog i sanitarnog, ta roba se propušta u zemlju i pušta se ovde na ulično tržište po ceni kao da je ispravna. Imamo interesantan oblik kod svrstavanja carinske robe po harmonizovanoj nomenklaturi u neodgovarajuće carinske tarifne stavove. Tu se izbegava, ili se pribegava manjoj carinskoj stopi, ili se izbegavaju kvote ili kontingenti, ili se izbegavaju atesti. To je isto čest primer u praksi, traže se pojedini carinski stavovi gde su manje stope koje su opet u funkciji neke opstrukcije uvoza.

Moramo pratiti tokove i robe i novca, ne samo separatno, od uvoza do prodaje, do formiranja maloprodajnih i veleprodajnih cena u unutrašnjem tržištu i puštanja robe u promet u samoj zemlji. Tu imamo više načina kako se formira veleprodaja, kako maloprodajne cene, s obzirom na to da su izbegnute neke obaveze plaćanja uvoznih dažbina. Ide se na kombinovano plaćanje. Delimično se plaća preko fakture, delimično u kešu. Imamo slučaj gde se pušta roba direktno na unutrašnje tržište putem ilegalnih kanala i onda je samim tim konkurentnija. **Sve firme koje legalno puštaju robu u promet, koje plaćaju sve dažbine, nisu kurentne, to je problem, i one su dovedene u nelojalan položaj što se tiče same konkurencije. Znači, roba koja je na crnom tržištu ima monopol.**

To je sve bilo nabrojanje "metodologija" uvoznčkog lobija, odnosno kod ovog prvog subjekta koji smo definisali kao etatistički lobi. Kod njega možemo pričati o metodologijama zato što o tome posto-

je određeni propisi prilikom vršenja naplate, kontrole vršenja nadzora. Nisam siguran da li državi treba dati veća ili manja ovlašćenja, s obzirom na to da je diskreciono pravo svakog carinskog službenika da on određuje. Ja sam više pristalica da se ide na smanjenje ovlašćenja, da se ide na javnost i na vrednost samog rada. Isto je i kod trećeg subjekta, gde se roba kupuje po povlašćenoj ceni za koju nisu plaćene uvozne dažbine, bez atesta i sumnjivog kvaliteta u krajnjem slučaju.

Kod definisanja metoda i mehanizama za suzbijanje korupcije, ja sam, pod jedan, stavio sistemski zakon. Moramo rešavati problem donošenjem niza sistemskih zakona. U tom smislu Savezna vlada je svoj program rada za 2001. godinu predvidela donošenje 105 sistemskih zakona koji će biti harmonizovani sa standardima Evropske unije i po direktivama i preporukama bele knjige. To bi trebalo da predstavlja platformu za stvaranje jednog pozitivnog privrednog društva, političko udruženje u cilju stvaranja optimalnih uslova za razvoj društva u celini.

Svi ovi zakoni su komplementarni i čine jednu sveobuhvatnu celinu koja tretira rešenja i ekonomskog i društveno-političkog života, kao i iz oblasti spoljne politike koja se odnosi na multiekonomske saradnju evropske i svetske integracije. Pod dva sam stavio privredne i društvene reforme koje idu u sklopu sistemskih zakona, pod tri preventivna kontrola i kaznena politika, i pod četiri organizacija službe i edukacija. Da biste shvatili o kom novcu se radi, koji je to interes grupa, odnosno subjekata koje sam naveo, navešću samo jedan podatak da je otprilike oko 35 odsto društvenog proizvoda se odnosi na oblast sive ekonomije i tu država na godišnjem nivou gubi oko milijardu dolara na neostvarenim prihodima.

Da pomenem i podatke koji se odnose za period od prvih osam meseci, kako bi bilo jasnije koji je novac zaista u igri. Robna razmena sa inostranstvom u 2001. godini prema podacima Saveznog zavoda za statistiku iznosi 4 milijarde 276 miliona dolara, što je za 14,8 odsto više nego u istom periodu 2000. godine. Izvoz robe u 2001. godini iznosi milijardu i 173 miliona dolara, što je za 2,1 odsto više nego u prošloj godini. **Uvoz roba u periodu januar-avgust iznosi tri milijarde i 103 miliona US dolara, što je 20,4 odsto više**

nego u istom periodu prošle godine i tu imamo platni deficit u spoljnom prometu od milijardu i 913 miliona dolara samo za prvih osam meseci ove godine. Voleo bih da mi neko objasni na koji se način ovaj platni deficit pokriva.

Prema oblicima uvoza i izvoza realizacija uvoza robe u periodu januar-avgust 2001. godine imala je sledeću strukturu, što je vrlo bitno posle donošenja liberalizacije spoljnotrgovinskog poslovanja. Slobodan uvoz, režim LB dve milijarde 812 miliona dolara ili 90,6 odsto. Uvoz po osnovu kvota 132 miliona US dolara ili 4,3 odsto i uvoz robe na osnovu dozvola 159 miliona US dolara ili 5,1 odsto u odnosu na ukupan uvoz robe u istom periodu za sve oblike uvoza u iznosu od tri milijarde i 103 miliona dolara. U ukupnom uvozu robe za period januar-avgust 2001. godine u vrednosti od tri milijarde 103 miliona dolara, udeo robe na koji se plaća akciza iznosi 161 miliona dolara. Znači, to je ona interesna grupa koju smo definisali, gde su poreska, akcizna i carinska opterećenja najveća. Vrednost tog posla evidentirana je u iznosu od 161 milion dolara. Od toga je realizovan uvoz za gorivo, motorni benzin, dizel ili lož ulje za 70,8 miliona dolara, kafa za 35 miliona dolara, cigare i cigarete za 30,4 miliona, duvan za 9,6 miliona dolara, žestoka alkoholna pića za 7,6 miliona dolara, pivo za 2,4, veštačka pića za 3,5, etil alkohol za 0,9, plemeniti metali za 0,7 i za krzno 0,2 miliona dolara.

U ukupnom uvozu robe za periodu januar-avgust 2001. godine u vrednosti od tri milijarde i 103 miliona dolara, udeo robe na koji se plaća akciza iznosi 161 milion dolara ili 5,2 odsto od ukupnog uvoza. Interesantno je da je u istom periodu izvršena depresijacija dinara. Za prvih osam meseci ona iznosi 1,18 odsto. Ako želite da govorimo o tokovima robe, mi ne možemo posmatrati sam institut uvoza. Kontrola privrednih subjekata za prošlu godinu pokazala je da je na nivou Savezne uprave carina otkriveno 14.206 carinskih prekršaja i 1.235 deviznih prekršaja. To su podaci za prošlu godinu.

Prof. dr Miodrag Zec

Za početak - liberalizacija

Nisam stručnjak za carinu, pa sam za ono što ću reći više inspirisan svojim prethodnicima koji su eksperti za neke stvari i predlažu rešenja. Ja deo tih rešenja ne smatram dobrim putem. Mislim da se u tom pravcu ne mogu naći rešenja.

Ja sam u kontaktu s carinom kao jedan običan čovek i tužno se osećam na našim carinskim prelazima. Mislim da nema ništa tužnije od ovih novouspostavljenih carinskih prelaza i to me ponekad iznervira. Skoro sam imao jedan neprijatan razgovor sa carnikom. Maltretiranja postoje, ja putujem često, prelazim granice. Stalno je jedna neprijatna slika. Mislim da je rešenje ovog problema korupcija koja je vezana za carinski sistem.

U celoj ovoj diskusiji ide se na neka kadrovska rešenja. To je tipično lenjinističko učenje, da kadrovi rešavaju sve. Zar ima idealnijeg kadra od Bracike Kertesa za onaj režim. Ja ne znam koliko je g. Begović idealan za ovaj režim, ali ovo je u stvari bila ideja. Ko je taj čovek. Mislim da kadrovsko pitanje i personalizovanje nije dobar put. Put je u institucijama, u zakonu, i put je u drugoj politici zemlje uopšte. Apropos toga ću nešto reći. Šta je kod nas opasno vezano uopšte za korupciju, vezano za sistem, za način kako ćemo mi živeti?

Najopasnije je što je iskrivljen sistem vrednosti i on se ne može rešiti ovakvim proceduralnim merama. Ja se neću pozivati na anketu. Ja imam neku drugu anketu, iz života, koju predajem na fakultetu u prvoj i četvrtoj godini. Na prvoj godini pre predavanja postavljam pitanje studentima: Koliko ima tih studenata na prvoj godini koji su rođeni u kući svoga dede? Da vidimo kakva je stabilnost svojinskog sistema. Ima ih dva posto, pet, sedam posto, u visokoobrazovanim sredinama u Beogradu to sada prelazi 10 odsto.

Predajem ja u raznim našim republikama i pokrajinama. Znači mi jednostavno imamo poremećenu situaciju stabilnosti svojine i imamo jednu nesrećnu državu, gde se svakih pet-šest ili 20 godina neko useljava, neko iseljava i taj se trend nastavlja. **U poslednje vreme predajem na četvrtoj godini postdiplomskih studija i njima postavljam jedno drugo pitanje. Dobro gospodo, sad smo pri kraju ovog maltretiranja, šta biste vi voleli da radite. Znae šta im je ideal? Da budu carinik ili finansijski policajac!**

Studenti su razložni ljudi. To su ta pitanja koja se ne mogu rešiti povećanjem plata cariniku. Ljudi hoće da plate da budu carinici. To je i ranije bilo.

Mislim da su to pitanja koja sada na drugi način zahtevaju elaboraciju. Hoću da iznesem svoje neke zamerke i svoj pristup običnog čoveka kako ja gledam na ovo. Sistem vrednosti je takav kakav jeste uspostavljen i on se ne može vrlo brzo menjati. A naročito se ove pretpostavke vrednosti sistema ne mogu rešiti tim procedurama koje se vode. Pogotovu ne mogu iznutra. Ovo možda neko spolja može da reši, kao što je Austrougarska rešila činovnički sistem u Bosni, a to je spoljna sila. Da li mi iznutra možemo rešiti - to je veliko pitanje.

Korupcija je trajna osobina Balkana i trajna osobina komunizma. Kad se javlja korupcija i zašto se javlja?

Nju je porodilo komunistički sistem koji je doveden do perfekcije, do totalitarnog etatizma koji smo imali 60 godina. Gde se ona tu pokazala? Kad se javlja korupcija? Javlja se kad se distribuiraju neka prava, a šta je komunizam nego distribucija određenih prava, tad se javlja korupcija. Šta činovnik ima da prodaje, šta prodaje carina, šta prodaje ministar, šta javni službenik? Ne prodaje robu, nego prodaje neko pravo koje je unapred propisao, znajući da proizvede takve odnose između ponude i tražnje tih prava da bi dozirao cenu. I sada mi predlažemo da se tu vrši revizija, umesto da se taj model potpuno napusti.

Nema tog čoveka koji će izdržati takav izazov kao što je žena i novac. To ne postoji, to nije razuman čovek, samo je pitanje vremena. Znači u distribucionom sistemu, koji mi stalno dograđujemo krije se tajna korupcije, za razliku od liberalnog sistema koji sam po sebi

rešava mnoge stvari. Prosto, u liberalizovanom sistemu vi nemate šta da prodate. **Ako liberalizujete režim, više nemate da prodajete pravo. Ako imate kontigent koji daje ministru uvožno-izvozne dozvole, samo je pitanje vremena kad će pokleknuti.**

Lično mislim da treba izabrati drugu privredno-političku filozofiju. Ako država donese 105 zakona, tek onda ima "robe" za trgovanje. Ako imate, na primer, 1.100 zakona i službenih listova od po 850 stranica, tek onda se kreira jedna birokratija koja kreira svoju proizvodnju i održava je na ovaj ili onaj način. Ne mislim samo na korupciju, nego prosto kreira jednu proizvodnju koju posle prodaje i otežava jedan problem. Mi moramo preći u novu fazu jednog pojednostavljenog liberalnog sistema za početak.

Ovo što mi pokušavamo da uradimo sada pod firmom približavanja Evropi, da nudimo jednu sofisticiranu proceduru, pa imamo zakon o hartijama od vrednosti od jedno sedam stotina članova, a nemamo nijedne hartije od vrednosti, to je pogrešno. Da imamo 70 vrsta regularnih tela i onda koliko ima partija toliko ima komisija za hartije od vrednosti koje, uzgred rečeno, i nisu kompetentne. Mi se moramo vratiti na neka liberalna načela, jasna za dve-tri stvari, i onda to rigorozno kontrolisati. Ja mislim da naša privredno-politička filozofija mora da se promeni u smislu elementarnih pravila igre.

Korupcija u carini bi se rešila kad bi ona mogla da se ukine, ali to nije moguće i onda je suzimo na četiri-pet ključnih stvari. Ovo što smo do sada radili i kakva je politika bila, to je jednostavno bilo kreiranje osnova za korupciju. Ako savezna vlada tako donese propise da vi idete na šalter da tražite neke dozvole, one će se početi prodavati kad-tad. Nemojmo maltretirati ljude u autobusu na carini za dve-tri kobasice... Šta smo time dobili? Dobili smo to da im carinik uzme po dve-tri hiljade maraka dnevno. Skoncentrišimo se i smanjimo to sve na jednu minimalnu meru i to rigorozno sprovodimo. Da je rešenje da se carinicima daju još veće plate, a da se ne daju drugima, što se tu predlaže, to je još besmislenije. Ovo što radi Evropa u Bosni, da sudija ima platu dve hiljade maraka, a policajac trista, ima za rezultat da nije ovaj lud da tera kriminalce a da mu onaj presuđuje za dve

hiljada maraka. Neće daktilografinja da kuca rešenje kad ima 150 maraka, ja sam video to.

Mi možemo u celini rešiti stvari, to je nastavljanje liberalizacije za početak sa nekoliko ključnih tačaka. To što mi radimo i što pokušavamo da radimo, to je po meni polazna konceptijska greška. Kad imaš polaznu konceptijsku grešku, onda je samo pitanje koliko ćeš pogrešiti.

Ne želim da kažem da sam ja potpuno u pravu. Ja samo imam svoje uverenje i duboko verujem da su moguća samo jednostavna pravila koja mi možemo kontrolisati da li se poštuju. Ovako komplikovana pravila, kakva mi pokušavamo u nekim stvarima izgraditi, to nije moguće kontrolisati i sprovesti sa ovim kapacitetom znanja, kontrole, unutrašnje i spoljnje, ili će biti spolja nametnuto silom, što se desilo sad u Republici Srpskoj, što ovi zavode spolja. Nikad se nije mogao rešiti problem iznutra. I pitanje koliko je to dobro. Znači, mi moramo graditi tu liberalnu ekonomiju u kojoj carina ima funkciju korektiva.

Problem carine je star hiljadu godina. Pročitajte uspon i pad dinastije Brankovića i videćete kako je funkcionisala carina za vreme despota Stevana. Isto je i sada: prodaja prava - rotiranje carinika. Pustimo narod da putuje, nemojmo ih maltretirati. Oni Bugari, oni nose te cigare na Gradini, pa što ih ne nose u drugom delu sveta? Nema potrebe. Ko vuče sada prnje iz Lisabona u Madrid? Niko. Sad stradaju stotine ljudi zbog čarapa, obukla žena dvoje-troje čarape

Nebojša Atanacković
predsednik Unije poslodavaca Srbije

Ne koristimo tuđa iskustva

Unija poslodavaca Srbije, čini mi se, prva je od naših institucija krenula u borbu protiv korupcije. Mi smo još u februaru organizovali jednu radnu grupu koja je napravila predlog zakona o sprečavanju sukoba interesa. Uglavnom smo taj predlog usmerili ka nosiocima javnih funkcija, pre svega ka nosiocima izbornih funkcija, najznačajnijih u jednom društvu. Mito i korupcija kod nas su gotovo jedan istorijski fenomen koji se ne može staviti u kontekst, recimo, našeg poluvekovnog perioda komunizma, pa onda kasnije ovog savremenog, već kod nas odavno postoji, a karakteriše ga i onaj izraz turski bakšiš. Čini mi se da je na celoj teritoriji jugoistočne Evrope i Balkana to karakteristično, dok Skandinavci i neki drugi narodi smatraju izuzetno nemoralnim činom pokušaj da se nekome nešto da ili da se primi još više. Kod nas to ne predstavlja neki naročiti moralni čin, već je to prihvaćeno kao nešto što se podrazumeva.

Ja bih podržao prof. Zeca. Evo iz kojih razloga. Smatram da postoje neki ljudi koji su izuzetno dobri, moralni i koji su pravi kadrovi i oni drugi ljudi koji to nisu. Ljudi se sigurno razlikuju po karakteru, po obrazovanju i po svemu ostalom, ali staviti čoveka u iste uslove, pitanje je kolika će biti razlika između jednih i drugih. Drugim rečima, novi čovek, mlad koji dođe u carinsku službu on jednostavno je tu, kako se to u vojsci kaže kad dođe novi vojnik - gušter. Taj koji će tu sad da uči od onih starijih, teško da će doprineti nekim promenama. Mislim da u svakom slučaju nije rešenje ostaviti ni one iste, a onda je još teže uvesti neke novine. Kombinacija jedne i druge stvari može dati najviše rezultata.

Zemlje koje nemaju u ovoj meri izražen problem moći će svojim iskustvima da doprinesu da se tu dođe do jednog sasvim drugačijeg nivoa. To ćemo pokušati da uradimo u okviru projekta koji je prihvaćen od strane MOR-a za rešenje problema korupcije, a predlog je sačinila Unija poslodavaca Srbije. Čini mi se da nekad i kad se može uraditi više, kao što je sprečavanje malverzacija kod tranzita robe, kod nas se ni to ne radi. Meni je poznato, na primer, da **pojedine carinske službe u nekim zemljama jednostavno prate robu i u tranzitu. Znači, ako s jedne tačke graničnog prelaza treba da prođe određena roba, oni organizuju carinsko praćenje. To je najbolja garancija da će roba da napusti zemlju: jednostavno fizički se napravi pratnja te robe i ona se doprati do graničnog prelaza.**

Postoje mnoga rešenja. U svakom slučaju, sigurno da je mnogo savremenije i bolje rešenje ići na informatičko opremanje, sa određenim kvalitetnim praćenjem.

Milja Jovanović
Narodni pokret OTPOR

Radikalno protiv korupcije

Mislim da nije potrebno da kažem da je naš pristup radikalno drugačiji. Znači, mi se još uvek ne bavimo sistemskim promenama. Najpre, zbog profila naše organizacije, drugo, zbog toga što postoje ljudi koji su mnogo veći stručnjaci za to i oni su ti koji bi u ovom slučaju trebalo da predlažu sve moguće načine da se izvrši radikalna reforma ove zemlje.

Naš pristup je pristup obraćanja pojedincu, običnom građaninu, i pokušaj da se promeni svest i da se promeni neka vrsta percepcije, koja je ovde spominjana kao osnov proučavanja načina da se izvrši reforma. Mi smatramo da je to polazna tačka, makar u našem viđenju stvari, zajedno sa ovim stručnim predlozima u promeni zakona, promeni procedure i, uopšte, sistema na koji država funkcioniše. U tom smislu smatramo da je neophodno pokriti ceo taj teren jednovremeno, da tu ne postoje prioriteti i da je naša uloga jako bitna. U tom pogledu pokušavamo da isprovociramo mišljenje običnih građana o tome šta su uzroci, šta su oblici i šta su posledice korupcije.

Mi to radimo na jedan način koji je možda za stručnjake ili profesore univerziteta banalan, u smislu da je suviše zasnovano na nekom ličnom iskustvu, koje je posledica ovog sistema u kome smo živeli, verovatno vrlo različito za sve. Međutim, ono na osnovu čega mi pravimo naše kampanje, to je raširena mreža OTPORA po Srbiji. Mi imamo 40 kancelarija u oko stotinak gradova i manjih mesta i sela u kojima smo aktivni i imamo strašno veliki protok ljudi kroz naše prostorije, svaki naš aktivista komunicira sa velikim brojem ljudi.

Postoji jedan osećaj na osnovu toga koji mi izgrađujemo šta je najbolji način, kako se obratiti ljudima, koje su najslabije tačke, ili

makar ono što će da ih natera da razmišljaju. Pri tom, koristimo jedan jezik koji je drugačiji od stranačkog jezika, od jezika neke političke stranke. Čudno je sada u kojoj su situaciji političke stranke, pa se više i ne obraćaju građanima, već opet, kao iz vremena njihove prave opozicije, obraćaju se samo sami sebi, komuniciraju između sebe na neki neprijatan način koji nama nije jasan. I mi tu vrlo svesno preuzimamo nešto što bi u suštini trebalo da rade stranke, a to je da se građanima objasni koliko su u gadnoj situaciji i da im se objasni zbog čega sad ovo sve ide sporije nego što bi trebalo. S druge strane, mi hoćemo da napravimo pritisak za ono što mi procenimo da je stvar političke volje, da treba da se reši. A mnoge od ovih stvari koje su ovde iznesene su zaista stvar političke volje da se to reši.

U tom smislu vodimo kampanju "Iskorenimo korupciju bez anestezije". Naša **procena je bila da je suština korupcije to što nema oštećene strane osim države. Nema oštećene strane, jer u kratkom periodu svima odgovara taj krug korupcije.** I onome koji za neke manje ili veće pare, ili za manju ili veću uslugu, dobije ono za što bi mu inače bilo potrebno šest meseci nekog maltretiranja po šalterima. Ili, prosto ono kad se unosi bilo kakva tehnička roba autobusima u Jugoslaviju podrazumeva se da će se dati dobrovoljni prilog od 20 maraka u neku kutiju i da će dobro proći. Svima to odgovara i tu je najveći problem. Gde preseći taj začarani krug međusobne koristi?

Kad je običan kriminal u pitanju vi imate oštećenu stranu, imate nekog kome je nešto ukradeno. Ovde ne postoji oštećena strana. Iako u nekim istraživanjima građani kao najviši oblik korupcije vide državnu administraciju (svako će vam reći da je neko u vladi ili u državnom vrhu korumpiran), sebe neće videti kao takvog iako je platio policajcu 20 maraka što je prošao kroz crveno svetlo. A to je stvar za koju u najmanju ruku treba oduzeti dozvolu.

Tu smo u jednom začaranom krugu - šta je potrebno prvo promeniti. Naravno da bi bilo najbolje i najlepše kad bi državama mogla svima da obezbedi visok standard odmah i da onda možemo da podrazumevamo da u tom slučaju ljudi ne bi bili korumpirani, ili da im se obezbedi procedura koja je jednostavna, u kojoj ne postoji ni osećaj da je neko drugi povlašćen.

Mi smatramo da postoji zlatna sredina između toga koliko se ljudi ma oprašta sitna korupcija, koliko se shvata to kao neophodnost, toliko se sa druge strane mora uticati na to da pojedine profesije sačuvaju svoj dignitet i da zarad nekog dugoročnijeg plana i nekih generacija koje će u budućnosti doći, moraju da se jednostavno odreknu tog načina. Pri tome, pre svega mislimo na lekare, na zdravstvo, obrazovanje, na profesore, na učitelje. **Jasno je da ako dete u osnovnoj školi može dobiti dvojku za 200 maraka, znači ako mu se obezbedi da dobije dvojku ili peticu za 200 maraka već kada ima devet ili deset godina, to nije dobar primer za nekog ko treba da izraste u poštenog čoveka.**

U tom smislu mi ćemo raditi posebne kampanje koje se tiču zdravstva i obrazovanja, koje imaju tu specifičnu, svakodnevnu težinu. Već dolaze građani sa raznim primerima, od ličnih priča do nekih koje su potkrepljene dokazima, gde postoji zaista moralni problem. Teško je biti sudija u svemu tome i reći kako treba. Teško je biti sudija koji postaje licemer zato što ignoriše ono što je realnost života, a to je da lekari nemaju dovoljno veliku platu da izdržavaju svoje porodice. I onda se opet vrtimo u krug, ali mi smatramo da je neophodno da se počne negde, da se počne sa produbljivanjem svesti da korupcija nije jedini način, da to nije jedini sistem koji će obezbediti pojedincima dobar život.

Zbog toga ćemo mi nastojati da se prikaže i ona druga strana, da se prikažu ljudi koji nisu pristali na korupciju, da oni budu uzor, da oni prestanu da budu budale koje nisu pristale na sistem koji je lakši za dobar život i koji možda donosi veliki novac u određenom trenutku. To je možda neko rešenje i za carinu. Mi trenutno razgovaramo sa onima koji su prošli kroz tranzicioni period i sa vladama koje bi možda mogle da nam pomognu, sa vladama zemalja razvijene demokratije gde je korupcija i dalje problem. Znači, korupcija se rešava samo tako što se pronalaze načini kako da se ona spreči. Ali, ono što je suštinski bitno je što u mnogim zemljama ljudima uopšte ne pada napamet da lekaru odnesu poklon, ili ako bi oni makar to i pokušali, naišli bi na najstrašnije prezrenje lekara.

Znači, nisu ni svi lekari u svim zemljama dobro plaćeni, pa se to opet ne dešava. Na primer, u Britaniji je neka prosečna medicinska

sestra slabo plaćena i oni stalno štrajkuju, ali i dalje ne postoji poklon kao vid onog njihovog dopunjavanja životnog standarda. Naš princip je komunikacija sa ljudima kako bismo im objasnili zbog čega nastaje korupcija, ako već ne znaju, ali mnogo bitnije od toga je koje su posledice korupcije. I to one najveće i ove sitnije, kao pokloni, zahvalnice, pružanje međusobnih usluga. S druge strane, cilj naše kampanje je i to da se promeni svest građana i nateraju ova naša vlast da sluša i konačno da prestane da se ponaša kao što se ponašao Milošević. Znači i dalje se dešava da neki ljudi, stručnjaci, nevladine organizacije, profesori univerziteta, razne strukovne organizacije, pričaju kako postoje problemi i daju potencijalna rešenja problema, a da opet o njima niko ne razgovara na onom nivou koji će podrazumevati neko praktično izvršenje

Potrebno je da se napravi fokus javnosti da korupcija nije samo jedan od problema, nego da je ona deo sistemskog rešavanja problema. Drugim rečima, rešiti korupciju ne znači rešiti samo taj problem, nego početi procese, jer su svi zakoni međusobno povezani i zato reforme moraju biti radikalne. U tom smislu, bez obzira na to koliko se na ovakvim skupovima izda pesimistički, ja izlazim bez tog osećanja, zato što mi se čini da je društvo toliko strašno uništeno da prosto ne znate odakle da počnete. Ali, važno je da ovakvih stvari bude što više, važno je da ljudi što više komuniciraju između sebe, pa, mislim, valjda će u nekom trenutku predstavnici vlade, predstavnici vladajućih stranaka doći u većem broju i reći OK, u pravu ste. Mi ćemo pokušati to da uradimo bez obzira na to što su nam ruke vezane u mnogim stvarima i što za mnoge stvari nemamo ni snage ni novca, ni vremena, ni ljudi. Ali, eto, jedan posto ili dva posto ćemo da uradimo. Da prestanemo da pričamo samo o nekim izborima.

Vesna Hreljac Ivanović
pomoćnik direktora Savezne uprave carina

Nema vremena za čekanje

Sve mere koje je g. Medojević nabrojao kao mere protiv korupcije moraju se istovremeno primenjivati i tu dileme nema. I kad je reč o kadrovima. Koliko je meni poznato, kadrovi podrazumevaju ne samo izbor ljudi nego i edukaciju postojećih. Zaista je krajnji rok da se počne stvaranje javnog mnjenja koje će pratiti značaj borbe protiv korupcije.

Na konferenciji o korupciji u Srbiji bilo je izlaganje eksperta Svetske banke, stručnjaka za kadrovska pitanja, koji je napomenuo da će borba protiv korupcije trajati ne samo 12 godina već i duže. Ta borba traje otprilike koliko se edukuje jedna generacija. Borba protiv korupcije počinje u školi. Međutim, to ne znači da ćemo mi 12 godina sedeti skrštenih ruku. Već treba uraditi upravo ono što je ovde rečeno, da počnemo ono što možemo danas, a ne da čekamo šest meseci da donesemo zakone.